

Coperta de I. OPRÎȘAN

Coperta I: Avram Iancu, portret.

Coperta IV: Marea adunare de la Blaj (Câmpia Libertății) din mai 1848 în care, într-un glas, mulțimea de români și-a afirmat drepturile călcate în picioare.

Supracoperta I: Gheorghe Bibescu, domn al Țării Românești (1843-1848), portret de Paulus Petrovitz.

Supracoperta IV: Mihail Sturdza, domn al Moldovei (1834-1849)

Editura SAECULUM I.O.
ISBN 978-973-642-322-2
978-973-642-475-5

© Toate drepturile pentru această ediție sunt rezervate
Editurii SAECULUM I.O.

A.D. Xenopol

ISTORIA ROMÂNILOR DIN DACIA TRAIANĂ

Vol. VI

Istoria contemporană

*De la restabilirea domnilor pământeni
până la îndoita alegere a lui Alexandru Cuza*

Ediție îngrijită și prefață de I. Opreșan

Editura SAECULUM I.O.
București – 2021

să iscălesc, zise Kogălniceanu. Când văzu că e Cuza, izbucni în[tr-]un vesel hohot de râs.

Alegerea domnului în Muntenia fusese amânată de partidul național până să se afle rezultatul celei din Moldova, deoarece partidul național din Muntenia era hotărât a alege pe aceeași persoană ca domn, și în această țară. Într-adevăr, convenția de [la] Paris, deși dispusese ca să fie două guverne sub doi domni separați, nu prevăzuse cazul când alegerea ambilor domni ar cădea asupra uneia și aceleiași persoane. Când partidul național din Muntenia află despre alegerea lui Cuza, el trimise o deputație către adunarea moldovenească, care să felicite pentru fericita ei izbândă, și de îndată se luară măsuri în București, pentru asigurarea alegerii domnului Moldovei. Adunarea de aici, aleasă sub influența caimacamilor, era favorabilă lui Gheorghe Bibescu, fostul principe. În ziua de 23 ianuar, când cu verificarea titlurilor, poporul din București după îndemnul partidului național, se adună în mare număr în dealul mitropoliei.

A doua zi, când trebuia să se aleagă domnul, guvernul luă măsura de a înconjura camera cu un corp de armată care avea ordin să tragă asupra mulțimii la caz de a vroi ca să pătrundă cu de-a sila în localul deputaților. Capii partidului național, însă, se înțeleșese cu colonelul Vlădoianu ca să nu execute atare ordin și, când poporul se îngrămădi la intrarea mitropoliei, fu lăsat de gardă să treacă neîmpiedicat. Măcelarii, ce erau în mare număr, începură în chip însemnător a-și ascuți cuțitele cu mare vuiet.

Deputații, spărieți de presiunea poporană, cu toate că erau hotărâți să-și deie glasurile lui Bibescu, votară cu toții, de teamă, pe Cuza. Astfel domnul Moldovei încinse și sceptra Munteniei. Unirea era efectuată, căci oricâte greutăți mai erau de învins pentru a câștiga învoirea Europei, la un act făcut învederat contra vroiței ei, totuși nu este mai puțin adevărat că de la îndoita alegere a lui Cuza datează existența României de astăzi și se sfârșește istoria despărțită a țărilor române.

SFÂRȘIT

Cuprins

„Momentul cel mai solemn al întregului trecut“ românesc (I. Oprișan)	V
Notă asupra ediției (I. Oprișan)	XXI

CARTEA a IV-a

ISTORIA CONTEMPORANĂ. EPOCA ROMÂNISMULUI De la restabilirea domniilor naționale până la îndoita alegere a lui Al[exandru] Cuza (1822-1859)

Precuvântare.....	3
Introducere	5

CAPUL I

ISTORIA ȚĂRILOR ROMÂNE DE LA 1822 LA 1848

I. Istoria țărilor române de la 1822 la 1834

1. Grigore Ghica și Ioan Sandu Sturza	36
2. Războiul din 1828-1829. Pacea de [la] Adrianopole	56
II. Ocupația rusească și regulamentul organic (1828-1834)	
1. Ocupația rusească	70
2. Regulamentul organic; partea politică și administrativă..	81
3. Regulamentul organic; reformările economico-sociale...	92

III. *Domniile regulamentare (1834-1848)*

1. Alexandru Ghica	114
2. Gheorghe Bibescu	134
3. Domnia lui Mihai Sturza	164

CAPUL II

REVOLUȚIA DIN 1848

I. Mersul culturii române de la 1823-1848

1. Propășirea intelectuală de la 1822-1834	200
2. Propășirea intelectuală de la 1834-1848	224

II. Revoluția din anul 1848

1. Revoluția din 1848 în Ardeal	274
2. Revoluția din 1848 în țările române	317

CAPUL III

UNIREA MOLDOVEI CU MUNTENIA

I. Barbu Știrbei și Grigore Ghica

1. Barbu Știrbei	352
2. Grigore Ghica	368

II. Războiul din 1853. Pacea de [la] Paris 1856

1. Locașurile sfinte	377
2. Chestiunea orientală. Interesele puterilor	397
3. Tratatul de la Paris	416

III. Unirea Moldovei cu Muntenia

1. Ideea unirii	429
2. Unirea și puterile europene	441
3. Căimăcămia lui Toderiță Balș	458

4. Alegerile la divanurile ad-hoc	476
5. Dorințele românilor și convenția de [la] Paris	511
6. Căimăcămia de trei și alegerea lui Alexandru Ioan I de domn în ambele principate	525

Re istorie a civilizației române contemporane, decât una a domniilor acestui timp. De aceea, să nu mi se impute dacă am lăsat cam la o parte chestiunile de persoane, în expunerea ultimei perioade din viața poporului român. Nu am făcut decât să aduc tot mai pe deplin la lumină gândul care m-a călăuzit în întreaga mea lucrare, anume de a scrie istoria unui popor și nu un șir de biografii a stăpânilor săi. Încă un cuvânt. Cele șase volume publicate de mine apărând regulat în răstimp de un an fiecare, mulți s-au mirat de repejunea cu care le-am lucrat și unii îmi bănuiesc chiar această prea mare grăbire. Trebuie să se știe că atunci când am început a tipări, în 1888, cele dintâi patru volume erau scrise, al 5-lea schițat și mare parte din materialul lui adunat; al șaselea era încă neînceput. În doi ani am scris pe al 5-lea, iar restul de 4 ani l-am întrebuințat la redactarea aceluia ce apare astăzi. Prin urmare nu trebuie să se mire lumea despre modul cum a apărut lucrarea. Dacă ar fi ceva de admirat în țara noastră este că m-am ținut de cuvântul dat, când am pus la tipar primul volum și că am scos în capăt o lucrare mai întinsă. De obicei la noi se promet 10, 20 de volume; ies unul sau două și restul se înfundă. În țara noastră lipsesc încă concepțiunile mari și puterea și stăruința necesară spre a le aduce la îndeplinire.

La sfârșit se află un indice al materiilor celor șase volume care să înlesnească întrebuințarea lor.

A.D. Xenopol

Introducere

În șirul lung de fapte singuratică din care se alcătuieste istoria unui popor, sau îndeobște aceea a neamului omenesc, ochiul istoricului descoperă, după o cercetare mai adâncă, o înlănțuire complicată, dar nu mai puțin lămurită, care face ca ele să poată fi subsumate sub idei generale. De mult timp încă, sub numele de filosofie a istoriei, s-a căutat a se rezuma astfel faptele îndeplinite de oameni. În vremile mai noi s-au reînnoit aceleași încercări sub titlul de istorii ale civilizației, coborându-se tot mai mult aceste cercetări din sfera unor concepțiuni filosofice în aceea științifică a ideilor generale dobândite pe calea inducțiunii.

Metoda filosofiei istoriei se deosebea mult de aceea după care se procedează astăzi în asemenea materie. Căutând în dezvoltarea omenirii găsirea unor concepțiuni filosofice, se introduceau în ea idei străine, în calupul cărora numai cu greu intrau faptele siluite. Trebuia cu orice preț să se demonstreze, bunăoară, că antichitatea a reprezentat ideea frumosului, veacul de mijloc, aceea a binelui și civilizația modernă, aceea a adevărului, pentru a regăsi astfel în dezvoltarea omenirii acea trinitate a marilor idei proclamate de unele doctrine filosofice.

Înțelege oricine cât trebuiau să se ciuntească faptele, spre a se scoate că toată antichitatea era frumoasă, tot veacul de mijloc, bun și tot ținutul modern, adevărat!

Istoriile civilizațiilor, creațiunile veacului nostru, a celui cu spiritul atât de științific, procedară după o altă metodă la aflarea lineamentelor generale ale trecutului omenesc. Ele studiară faptele și căutară să-și deie seamă de ideile generale ce se desfăceau din

Rele. Ideile trebuiau să răsară din fapte, nu faptele să fie înghesuite în matca adeseori strămtă a unor păreri preconceptuate. De îndată istoria căpătă o nouă viață; ea trebuia să fie cercetată, nu mai mult ca un nămol de fapte singuraticе, fără o legătură superioară care să le închege în concepțiuni intelectuale, nici ca o materie din care să se aleagă dovezi trebuitoare disciplinelor filosofice, ci ca tărâmul întins al activității omenești, străbătut, ca și universul, de norme îndreptătoare.

Unii autori, însă, împingând prea departe analogia între faptele naturii și acele omenești, vroiră să afle și în dezvoltarea istoriei legi identice cu acele ce ocârmuiesc universul fizic. Ei merseră până acolo încât cerură chiar aplicarea metodei științelor naturale, adică observarea și subsumarea la studiul istoriei și crezură că prin acest mijloc vor ajunge a descoperi ceea ce ei numiră legile istoriei. În această privire ei se înșelase; nu vedeau imensa deosebire între natura faptelor cercetate și, deci, și între legile ce trebuiau să le guverne.

Sunt, într-adevăr, legi istorice, tot atât de fatale și de neînduplecate ca și acele ce ocârmuiesc natura neînsuflețită. Caracterul lor este, însă, cu totul altul decât cel al legilor fizice. Pe când acestea constată *repetarea* unui fapt dat în niște împrejurări anumite, legile istoriei constată *mersul necesar sau dezvoltarea unor evenimente*, adică începutul, creșterea, scăderea și pieirea lor. Pe când legile fizice constată fapte ce se reproduc neconținut aceleași, acele ale istoriei stabilesc fapte pururea schimbătoare. Pe când legile naturii se pot afla prin observație și inducție în spațiu, acele istorice se pot descoperi numai prin cercetarea legăturii succesive în decursul timpului.

Metoda, deci, de descoperire a legilor dezvoltării va fi în totul deosebită de metoda științelor naturii, precum materia din care sunt extrase unele și altele, necugetătoarea fire și cugetătorul om vor fi totdeauna deosebiți.

În decursul celor cinci volume apărute până acuma s-au pus în lumină în viața poporului român ideile generale și conducătoare ale dezvoltării sale. La începutul acestui de pe urmă, la pragul

timpurilor în care trăim, este de nevoie a le aduna într-un singur mănunchi, pentru a pune prin ele o trainică temelie înțelegerii timpurilor ce ne răpesc în vârtejul lor.

I

La originea naționalității române întâlnim în jurul ramurii răsăritene a Carpaților cuibul cel veșnic unde ea a trăit, două vițe de popoare, ambele de rasă arică, anume sciții și geto-dacii. Cei întâi erau subîmpărțiți într-o ramură nomadă ce purta multe și varii denumiri, și alta așezată, agatirșii, care această din urmă locuia podișul transilvănean. Dacă din sciții nomazi vor fi rămas numai puține resturi în popoarele ce mai târziu ocupară țările altădată de ei cutureierate, din agatirși fără îndoială că o bună parte trebui să se contopească în sânul neamurilor ce se așezară peste ei.

Aceste neamuri fură geto-dacii, și anume geții mai ales în afară de cercul Carpaților, către Marea Neagră, dacii mai mult în centrul podișului însuși, în vechile locuințe ale agatirșilor. Ambele ramuri de popoare, înrudite îndestul de aproape cu cele pe care le copleșise, deveniră în curând așezate, după strămutarea lor la nordul Dunării, din regiunile ocupate de ei până atunci la sudul fluviului. Lipindu-se de pământul nou agonisit, ele constituiră în curând un stat puternic, care sub Boerebiste aruncă rădăcinile sale, iar sub Decebal începu să-și dezvolte frunzișul spre înflorire.

Rasa acestor neamuri noi de popoare se vede, după toate rămășițele limbii, religiei și moravurilor lor și după mărturisirile contemporanilor, a fi fost acea tracică. Hotărâtoare este împrejurarea că puținul din limba lor ce a scăpat de coasa timpului aduce foarte de aproape cu puținele resturi din limbile și dialectele tracice; și dacă slabele urme ce ne-au rămas sunt așa de apropiate, cu cât mai mult trebuia să fie întregul organism din care făceau parte! Stăpânirea dacilor în timpul celei mai mari întinderi a statului lor cuprindea tot acel imens triunghi de pământ, mărginit de cele trei laturi curgătoare ale râului Tisa și ale fluviilor Dunărea și Nistrul. Această întindere n-a mai ajuns-o niciuna din creațiunile politice

împinse din măruntaiele timpurilor în regiunea Carpaților răsăriteni; nici Dacia romană, nici statele de mai târziu, afară de o scurtă, dar strălucitoare clipă, pe timpul lui Mihai Viteazul. Și cu toate acestea Dacia lui Decebal, iată visul poporului român, vis îndreptățit prin unitatea neamului ce ocupă astăzi această întinsă regiune. *Temelia etnică a poporului român este, deci, cea rasă dintre acele arice ce au luat numele de tracică.*

Statul dac rămase, însă, numai un trunchi în dezvoltarea istoriei; coroana lui fu retezată de sabia romană, care, strălucitoare și atotputernică în mâinile marelui Traian, puse o țință prea timpurie visului de întindere a marelui rege dac. Statul dac pieri, nu, însă, și poporul ce-l alcătuiuse, care, rămânând sub cucerirea romană ca element supus, deprinse în curând toate obiceiurile, limba și felul de a fi al romanilor. În partea de căpetenie a fostului stat dac, în partea aceea ce se putea mai cu înlesnire apăra de barbarii înconjurători, se întinse o provincie romană din cele mai înfloritoare ale întregului imperiu, mai ales din pricina bogăției ei în metalul cel prețios al aurului, care făcea din Dacia, California lumii vechi.

Dacia romană nu se întindea în afară de Carpați decât în Oltenia. Muntenia prezenta numai rare stațiuni romane și lagăre de legiuni, care se întâlneau și prin Moldova de-a lungul valului de pământ ce se trăgea din Carpați peste Prut până la gurile Nistrului, pentru apărarea provinciei romane de la gurile Dunării, Scythia minor (Dobrogea de astăzi). Cu toate acestea, deși provincia romană se oprea în Carpați, elementul ei domnitor avea o înrăurire și peste hotarele ei, asupra dacilor, fie prin lagărele de soldați romani, fie prin faptul că dacii rămași în afară de provincie îi erau tributari.

Rezultatul domniei romane în țările din jurul Carpaților fu romanizarea mai mult sau mai puțin deplină a tuturor elementelor etnice întâlnite de ea aici și prefacerea poporului dac în poporul daco-roman. Elementul roman fiind, însă, în Dacia mult mai puternic decât în alte provincii ale imperiului, romanizarea populațiilor de sânge străin fu nu numai ca în Galia sau Spania, datorată mai mult înrăuririi romane, ci avu drept pricină de căpetenie amalgamarea chiar fizică a poporului domnitor cu rasele

cucerite sau așezate în Dacia după cucerire. *Pe temelia tracă a naționalității române, se altoi puternica vârstare romană care-i dădu caracterul ei osebitor.*

Prin primirea culturii și a firii romane, poporul cel nou urzit pe dărâmăturile vechi, în Dacia romană, deveni și el un popor iubitor de lumini, de liniște și de propășire. Năvălirile barbare, ce în curând veniră să neliniștească provincia romană, trebuiau să fie amar simțite de poporul ce o locuia. El luptă cât putu, sub protejuria împăraților, care credeau la început că vor izbuti a stăvili puhoiul cel pornit al lumii barbarilor. Aurelian, însă, nemaiputând apăra provinciile de peste Dunăre de năvălirile goșilor și având nevoie de legiunile din Dacia spre a scăpa unul din plămâni împărăției, jertfi Dacia, părăsind-o în voia întâmplării.

Năvălirile barbare speriară și alungară din Dacia, încă dinainte de Aurelian, pe toți acei ce o putură părăsi, adică elementele bogate ale provinciei. Partea, însă, cea mai numeroasă, poporul de jos, rămase în Dacia sub încălcarea barbară. Fiind, însă, că daco-romanii rămași erau cu mult mai superiori în cultură decât neamurile barbare, și mai ales învățați a prețui liniștea stăpânirii romane, apoi cu cât toiturile năvălitoare deveneau mai numeroase și mai sălbatice, cu atâta populația daco-romană se retrăgea dinaintea lor în adăpostul nestrăbătut al munților și pădurilor, de care provincia romană era plină. Barbarii, dimpotrivă, care se temeau de umbra pădurilor și se simțeau liniștiți numai sub soarele câmpiilor, care nu puteau urca munții cu căruțele în care-și transportau familiile și avuțiile lor, nu se încumetau a urmări pe fugari în văgăunile pe care le alesese drept adăpost. *Năvălirile barbarilor împinseră, deci, populația daco-romană în munți.*

Și cu toate acestea, deși desfăcută de restul împărăției, populația latină a fostei Dacii romane nu încetă de a sta în legătură cu aceea de același fel ce locuia de-a lungul malului drept al Dunării, în provincia Moesia. Romanii din munții Daciei primeau adeseori adaose de element roman din dreapta fluviului, care căuta alătura cu ei adăpost în munții Daciei. Acesta întări la ei doctrina creștinismului, în forma luată după Constantin cel Mare,

care doctrină chiar și înaintea celui împărat găsisse pe pământul Daciei o adăpostire contra prigonirilor.

Din atare împrejurare se explică faptul, cel altfel greu de înțeles, cum se face ca la români din Dacia lui Traian să se întâlnească noțiunile creștine într-o formă așa cum această religie nu o putuse primi decât după ce creștinismul fu declarat de religie oficială a statului roman; bunăoară aflarea termenului de *biserică*. De altfel termenii cei fundamentali ai religiei creștine, fiind astăzi în limba română cu toții de origine latină, se dovedește prin aceștia înșiși, că adoptarea ei de poporul român cade în epoca romană a formațiunii sale etnice, și în orice caz înaintea atingerii sale cu bulgarii, care numai schimbă forma închinării, nu aduse, însă, religia însăși poporului român. *Prezența creștinismului la români în forma lui romană, și anume cea post-constantiniană, se explică prin neîntrerupta atingere a romanilor din dreapta Dunării cu acei din stânga ei, până la năvălirea slavo-bulgara.*

Din retragerea daco-romanilor în munți înaintea barbarilor se explică slaba înrâurire pe care nenumăratele lor neamuri ce prădară sau ocupară Dacia o avură îndeobște asupra populației băștinașe. Goții nici nu stătură în Dacia. În tot timpul năvălirilor asupra împărăției romane, atât înainte, cât și după părăsirea Daciei de împăratul Aurelian, și până la năvălirea hunilor, care-i aruncă peste Dunăre, ei vin din regiunile de la gurile acestui fluviu, și nicio singură a lor incursie nu este arătată ca pornind din Dacia romană. Aproape tot așa se petrec lucrurile cu gepizii.

Popoarele mongole, deși cele mai numeroase, reprezentate prin șapte neamuri: hunii, avarii, bulgarii, ungurii, pečeneghii, cumanii și tătarii, nu avură asupra poporului român decât o foarte slabă înrâurire etnică, cu toate că el căzu sub dominarea politică a unuia din triburile lor, ungurii.

Dintre toate năvălirile barbare, una singură, aceea a slavilor, exercita o puternică lucrare asupra poporului român, și anume în două rânduri și sub două forme deosebite; mai întâi sub aceea a unei înrâuriri etnice prin contopirea unor neamuri slavone care lăsară în sânul lui urme însemnătoare; apoi sub aceea a unei înrâ-

uriri culturale, începută sub forma bisericească și întinsă apoi și la alte sfere ale vieții poporului, aceea bulgaro-slavă, introdusă prin stăpânirea bulgarilor la nordul Dunării, în timpul întâiului imperiu bulgăresc. Bulgarii, deși de origine mongolă, dezvoltase, însă, o formă de viață și de gândire slavă în statul lor de peste Dunăre.

Pentru ca slavii să ajungă într-o atingere etnică cu poporul român cel retras în munții Daciei, se cere ca ei să fi urcat treptele lor, ceea ce se întâmplă atunci când avarii, căzând peste neamurile slave din jurul Carpaților, îi siliră să caute și ei un adăpost acolo unde românii se retrăsese dinaintea toiiului părinților lor, hunii. De aici se explică între altele una din ghicitorile cele mai grele ale geografiei țărilor române: aflarea de nume geografice slavone în toate țările locuite de români, și anume până în locurile cele mai retrase, în vârful munților sau în fundul codrilor. *Dintre năvălirile barbare, germanii și mongolii avură numai cât o slabă înrâurire asupra românilor. Cu atât mai puternică fu aceea a slavilor.*

Din perioada furtunoasă a năvălirii barbare, naționalitatea română iese pe deplin constituită. Toate elementele principale ale ființei sale se află încheiate și combinate în ea în chip trainic și statornic și lucrarea secolilor a fost așa de puternică încât nicio altă înrâurire nu o mai putu desface. Pe substratul trac se altoise puternica vlăstare romană, peste care apoi se adăogiră înrâuririle neamurilor barbare, și cu deosebire aceea mai puternică a slavilor. *Naționalitatea română este o îmbinare a acestor trei elemente de căpetenie, din care acel roman este predominant și fundamental, și da poporului nostru caracterul unei naționalități romanice.*

Hotărâtor este în această împrejurare faptul că întreaga gramatică a limbii române a rămas latină, atât în formele etimologice, cât și în sintaxă și în particolele de relațiune între cuvinte, precum pronumele, prepozițiile, conjuncțiile, care toate, aproape fără nicio excepție, sunt latine. În formarea cuvintelor și în sufixe se întâlnesc și forme slave. Celelalte limbi au avut numai o înrâurire lexicologică și aceasta, însă, mult mai puțin însemnată decât aceea lăsată de înrâurirea slavonă.

Respectiv Efectele pe care retragerea românilor în munți le au asupra vieții lor sunt multiple. Mai întâi ei pierdută aproape cu totul noțiunile privitoare la viața de stat romană; apoi, părăsind orașele pe care le locuise, ele se ruină și dispărură. În aceste două împrejurări stă deosebirea cea însemnată între efectul pe care năvălirea cea mult mai violentă îl au asupra stării poporului roman din Dacia, și acela pe care lovitura mai blândă, dată provinciilor romane din apusul Europei, îl putu exercita asupra lor. Tot retragerea în munți explică, însă, și închegarea mării și minunatei unități a neamului românesc, unitate ajunsă prin fierberea și purtarea împreună a poporului român de-a lungul munților străbătuți de ei, în viața lor semi-nomadă.

Poporul român, de la așezarea avarilor în preajma Daciei, mai mult decât în ea (care avari, stând și în Panonia mai bine de 200 ani, se civilizară mult din ceea ce fusese la prima lor arătare), începuse a se coborî din munți iar către șes, spre a-și găsi o viață mai ușoară decât aceea a muntelui. Sub stăpânirea bulgară, care înlocui pe cea avară, după distrugerea ei de Carol cel Mare, românii înjghebară chiar începuturile unei vieți de stat, constituind în Transilvania și în regiunile dincolo de munții ei apuseni mai multe ducate, sub suzeranitatea, mai curând, decât supunerea directă a stăpânirii bulgare. Înfrăurirea acesteia, însă, se vede într-o împrejurare din cele mai însemnate pentru viața și cultura poporului român, introducerea formei ritului slav în biserica română, în locul celui vechi latinesc, care rit slavon apăsă ca un munte asupra spiritului poporului român în decursul lung, nesfârșit, de aproape 800 de ani, împiedicând în el avântul spre o dezvoltare proprie și națională.

În această stare de viață de stat începătoare, încercată de români în văile și șesurile țărilor din lăuntru Carpaților, îi găsi năvălirea maghiară, care la început izbuti să se introducă în deosebitele ducate româno-bulgare de peste munți, fără a le distruge, fără a le copleși cu desăvârșire. Din atare slăbiciune a cuceririi maghiare de la început se explică cum se face de poporul român rămase pe loc și nu urcă iar îndărapt adăpostul munților ca și la prima ciocnire a năvălirilor barbare. Ei fură înșelați a rămâne sub

stăpânirea maghiară, ce se arată la început numai împărțind puterea cu ducii lor naționali. Încetul cu încetul stăpânirea lor prinse rădăcini mai adânci, cu cât se întărea poziția lor în Panonia, și de la Sf. Ștefan înainte, întemeietorul statului maghiar occidental și al regatului maghiar, stăpânirea ungarilor se schimbă într-o apăsare din ce în ce mai grea și mai supărătoare, care, îmbinată cu prigonirile religioase ale Bisericii catolice, adoptată și ea de poporul maghiar, determină evenimentul cel mai însemnat al istoriei românești: ieșirea românilor din Transilvania, spre a întemeia în afară de Carpați cele două state libere și neatârnate ale Munteniei și Moldovei. *Apăsarea ungarilor asupra românilor din Dacia centrală provoacă întemeierea celor două state române libere.*

Urmările acestui eveniment fură determinate în mare parte prin configurația geografică a țărilor în care se întâmplă. Românii, care căutase un adăpost în contra barbarilor în munții Transilvaniei, începuse, de la stabilirea avarilor în Panonia, a se coborî pe laturile lor, atât pe cele din afară întoarse către Marea Neagră, cât și mai ales către cele interne ale podișului fostei Dacii romane. Prin aceasta, țărilor numite mai târziu Muntenia și Moldova căpătară un început de poporație românească, iar centrul Daciei se umplu de românii coborâți din munți. Când apăsarea maghiaro-catolică deveni nesuferită, două grupe mari de români părăsiră țara lor de baștină și trecură, acei din Făgăraș sub Radu Negru în Muntenia, acei din Maramureș sub Bogdan în Moldova, și întemeiară la adăpostul piscurilor puse între ei și unguri cele două state, în care se putu dezvolta viața românească, strivită dincolo de ele prin cucerirea maghiară.

Pe când în Transilvania și celelalte provincii române din centrul Carpaților viața politică a românilor se frânge și apoi încetează cu totul, în Muntenia și Moldova ea își ia zborul, dându-și silințe uriașe spre a menține neatârnamea dobândită printr-un act de curaj și lepădare de sine din cele mai mari.

Istoria politică a poporului român se va dezvolta de acolo înainte în afară de culmile Carpaților; în lăuntru lor va amuși.

Munții interpuși de emigrarea românilor între ei și prigonitorii lor, ungurii, îi despărțeau, însă, și de frații lor, rămași sub stăpânirea maghiară. Pe cât în timpul furtunilor năvălirii, munții fuseseră un adăpost mântuitor contra siluirilor barbare, pe atât de acum înainte ei deveniseră o piedică la dezvoltarea unitară a poporului român. Interpuși între cele două mari trunchiuri române de dincolo și de dincoace de ei, Carpații, hotărâră îndreptarea vieții românești, împingând pe acei de la răsăritul și sudul lor tot mai mult spre răsărit, spre popoarele, înrăuirile și primejdiile sale, pe cei rămași înlăuntrul tot mai mult către apus, către care gravitau prin așezarea lor, și stăpânii sub care căzuse.

Răspândirea naționalității române în jurul munților Carpați, care prin această răspândire, în loc de a-i apăra de alte neamuri, precum este îndeobște rolul munților în așezările omenești, îi strătaie în corpuri deosebite, împiedică în chipul cel mai serios întrunirea lor într-un singur corp. Ieșirea poporului român din Transilvania prin două desfundături, una la nord și alta la sud, explică cum de în valea unitară a Dunării și Nistrului se întemeiară două state române în loc de unul. Formate, însă, din același popor, expuse acelorași înrăuiriri și primejdii, neîmpiedicate de nicio stavilă geografică, având o istorie asemănătoare, în multe părți chiar identică, ele trebuiau împinse de conștiința intereselor lor comune să sfârșească prin unire, menirea lor din vechi, încă de atunci de când ambele pâraie porniră din creștetul Carpaților, spre a da în valea lor naștere unui râu singur, mare și plin. Piedicile politice, oricât erau ele de tari, putură fi învinse de voința nestrămutată a românilor și de ghibăcia cu care ei știură să se folosească de împrejurări. Rămâne păstrat încordărilor viitoare de ajuns o izbândă încă și mai grea, căci aicea, pe lângă piedici politice, se mai opun și crestele Carpaților.

Carpații au fost, după timpuri, mai întâi ocrotitorii, mai târziu dezbinătorii naționalității române.

II

Cu întemeierea Munteniei și apoi a Moldovei, poporul român încearcă a trăi un trai neatârnat. Desfăcuți de unguri, pe care îi dușmăneau, românii refugi[a]ți în Muntenia caută alianță și sprijin la popoarele creștine de dincolo de Dunăre, mai ales în Bulgaria, care urmează astfel înainte a menține înrăuirirea pe care o dobândise asupra poporului român încă de pe când înjghebase începuturile vieții sale de stat sub ducii din Transilvania. După ce bulgarii întemeiaseră atunci supremația lor religioasă asupra românilor și le impuseseră forma slujbei lor bisericești, acum înzestrează pe români cu mai multe așezăminte politice, precum dregătoriile curții, sistemul contribuțiilor, organizarea justiției, a administrației și altele încă. Moldova, organizată ceva mai târziu decât Muntenia, își trage elementele întocmirii sale din țara soră, încât astfel se întind în ambele țări române așezămintele împrumutate de la bulgari.

Statele Munteniei și Moldovei își traseră, deci, poporația domnitoare din confinele statului unguresc, iar elementele organizatoare, de la slavonii de peste Dunăre.

Și într-adevăr că descălecarea aduseseră în statele nou înființate o numeroasă poporație română din regiunile Carpaților centrali, care era compusă mai ales din elementul nobiliar, ce exercită, deși refugi[a]t în adăposturile noi, un soi de supremație asupra poporului pe care-l aflară locuind de mai înainte în țările descălecate.

Din această poziție dominantă a românilor emigrați din Dacia centrală pe coastele sudice și răsăritene ale Carpaților, se explică întâi numele de Muntenia dat Valahiei, de muntenii ce venise din părțile înalte, pe când aceeași țară purta numele de Țara Românească în gura locuitorilor români ce se lăsaseră încă de mai înainte de plaiurile ei.

Poporația aflată de emigranți în țările în care ei se coborâră sau păstra libertatea ei neatinsă, alcătuiind clasa numeroasă a moșnenilor sau răzeșilor, adică țărani liberi nesupuși la nicio îndatorire către domn sau către acei ce-l înconjurau, sau fu redusă în ascultare și supunere de către descălecători, luându-li-se satele ca domnești,